

SPELEN EN SCHRIK AANJAGEN MET VER- LICHTE BIETEN. 'HALLOWEEN' TRADITIES IN OOST- EN WEST-VLAANDEREN, CA. 1950

Luc Devriese, Jan Bouckaert

Via de kranten en populaire artikels over winterfolklore wordt er in dit derde millennium overvloedige informatie verspreid over het Halloweenfeest rond 1 november. Een werkje van Bart Lauvrijs *Halloween* geeft precies weer hoe die 'Keltische' traditie in de Verenigde Staten vorm kreeg en bij ons vooral door Amerikaanse invloed ingang vond. Drie elementen overheersen in de Angelsaksische en Keltische traditie: (1) de 'bonfires', oorspronkelijk 'bone fires-beendervuren' op velden en heuvels, (2) het 'trick or treat' bedelen: verklede kinderen die dreigen met 'tricks' als ze geen 'treat' (traktatietje) krijgen, en (3) de 'Jack-o-lantern' (Jack of the lantern): de uitgeholde pompoen met lichtje. Enkel de vuren kregen bij ons geen navolging bij de recente introductie van het feest.

In deze bijdrage willen we aantonen dat die tradities ook bij ons bestonden, hoewel ze minder strikt geassocieerd waren met Allerheiligen en Allerzielen.

De Keltische Halloweentraditie

Het Allerzielenfeest werd in 998 opgenomen in de kerkelijke kalenders op 2 november, in het bijzonder die van de benedictijner abdijen hervormd door Cluny. Het is de verchristelijkte herdenking van de doden die in heel veel culturen en religies bestond en nog bestaat. Bij ons leefde dat sterk bij Kelten en Germanen. Het licht, meer bepaald het vuur van kaarsen en brandstapels speelde een hoofdrol zowel in de traditie van het heidense feest als van Allerzielen.

De datum is zeker geen toeval: men stond immers aan het begin van de donkere dagen. De Kelten vierden rond 1 november de intrede van de winter. Bij hen begonnen de seizoenen niet op hun hoogtepunt. De winter bijvoorbeeld ving niet aan met midwinter, Kerstmis en Nieuwjaar, maar aan het begin van het 'donkere' seizoen. Ook de dagen begonnen bij hen niet om middernacht of bij het kriecken van de dag, maar op de vooravond. Vandaar de Engelse uitdrukking 'All Hallows Eve(ning)': Allerheiligenavond (31oktober). Hallow is Oud-Engels voor 'heilige'. Dat werd vervormd tot 'Halloween', de populaire benaming van wat in de Ierse taal, het Gaelic, Samhain heette. Het zonnehalfjaar werd afgesloten en de duistere, koude en levensbedreigende wintermaanden van het winterhalfjaar begonnen.

Samhain was in de eerste plaats een vruchtbaarheidsfeest. Men voerde rituelen uit, zoals het stoken van vuren. Het was ook het feest van de doden. De

Kelten geloofden dat op Samhain de zielen even konden terug keren doorheen een barst in de aarde. Rondspokende geesten moesten gunstig gestemd worden en eventuele gevaren afgewend. Grote vuren werden ontstoken op de velden, liefst op goed zichtbare heuveltoppen om de kwade geesten te verjagen. Offergaven werden gebracht. Men droeg maskers om de kwade geesten te misleiden of probeerde op vriendelijke manier de familiegeesten die op bezoek kwamen, te verwelkomen door bieten en knollen buiten te zetten. Uit bieten gesneden lampen werden rond het huis opgesteld. Tijdens Samhain werden alle vuren in de huizen gedoofd en vanuit de grote vuren op het veld droeg men het nieuwe vuur, onder andere in uitgesneden bieten, naar het eigen huis. Vuur en licht speelden de hoofdrol.

'Jack-o-lantern' ook inheems in Vlaanderen en elders in Europa

De verlichte pompoenen, de 'Jack-o-lanterns', brengen ons bij de jeugdherinneringen uit de late veertiger, begin vijftiger jaren van de vorige eeuw. De pompoen is namelijk de Amerikaanse opvolger van de Europese uitgeholde raap of biet. Volgens de beschikbare Angelsaksische literatuur, zoals onder andere weergegeven door Lauvrijs, werden die in Ierland en Groot-Brittannië gebruikt om lichtjes te vervoeren en te laten flakkeren.

Lichten waren ook bij ons essentieel aan wat we hier omschrijven als een lokale variante van Halloween. De auteurs herinneren zich nog heel goed hoe ze rond 1 november ergens rond 1950 te maken kregen met iets analoogs. Zo liep een onzer (J.B.) tijdens een vakantie bij grootouders in Waregem als kind mee met een kaars in een uitgeholde biet in de 'keerskensloopinge' rond Allerheiligen. Er werd verteld dat de lichtjes de 'zieltjes' van de doden zouden voorstellen. L.D. herinnert zich hoe de boerenkinderen in Pittem samen met jongens en meisjes uit de buurt in de vroege avonden van het najaar, in het donker speelden met uitgeholde bieten voorzien van flakkerende kaarsjes. Na het moeizaam uithollen en uitsnijden van oog- en mondholten was het een hele kunst om eerst wat kaarsvet in de holte te druppen en er vervolgens het kaarsstompje in vast te zetten. Het 'Jack-o-lantern' element was duidelijk aanwezig, maar niet bekend was het daaraan in de Angelsaksische wereld gekoppelde verhaal van Jack als dolende ziel van een dronkenlap, die op listige wijze de duivel was ontlopen en nu gedwongen werd om op de aarde rond te dolen.

Het spelletje was niet persé gebonden aan de welbepaalde datum van 1 november, maar speelde zich ieder jaar opnieuw af rond die tijd. Er werd niet mee rondgelopen, tenzij misschien naar dichte buren. Er werden geen bedeltochtjes georganiseerd. Het was vooral spel. Misschien was het niet de bedoeling mekaar schrik aan te jagen, maar dat gebeurde toch. Bij onze ouders lukte dat zelfs wonderwel, met streng verbod tot gevolg. Het gedoe met de kaarsjes was namelijk niet ongevaarlijk. Stro lag alom verspreid op de winterse boerderijen. Het bedekte niet enkel de bietenput, het werd gebruikt als bedding voor de dieren en als bedekking voor de plafonds van stallen en voorraadruimten. Dat was de hoofdreden van de grote schrik bij onze ouders.

Maar het volgende najaar was het verbod al vergeten. Op andere boerderijen deden ze dat immers ook in dezelfde periode en dus zochten de kinderen opnieuw naar kaarsstompjes die tijdens het jaar zorgvuldig waren verzameld en bewaard in moeders kast. Bieten, meer bepaald de soms enorm grote voederbieten, waren er ruim voldoende. Die lagen bij iedere boerderij opgestapeld in een 'bietenput', afgedekt met stro en aardklompen om dit waardevolle wintervoer voor runderen tegen vorst te beschermen. Dit type voeder verdween met de algemene verspreiding van de maïsteelt vanaf de jaren 1960.

Het spel met de lichtjes was ook elders in Europa en buiten Ierland verspreid. Meestal werden bieten gebruikt om de lantaarns te maken. In Frankrijk (Bretagne-Finistère en Lotharingen) en in Wallonië bestond het tot omstreeks halverwege vorige eeuw. In het Waals sprak men van *grign'-dints*. In sommige Waalse streken plaatste men verlichte bietentronies en andere gelijkaardig bewerkte knolvruchten op vensterbanken of aan de straat en vroeg men om enkele centjes *pour les âmes*.

Een kleine rondvraag mondeling en via mail georganiseerd bij Oost- en West-Vlamingen leerde dat werkelijk iedere zeventig plusser opgegroeid op het platteland of regelmatig daarmee in contact komend zich die verlichte bieten of rapen herinnert. Blijkbaar was dit een zuiver plattelands traditie. De vermoedelijk erg volledige beschrijving van de kinderspelen in de stad Gent tijdens de tweede helft van de 19de eeuw door de Gentenaar Lodewijk Lievevrouw-Coopman (1862 – 1951) vermeldt niets gelijkaardigs.

Sint-Maartensvuren en 'trick or treat tochtjes

In de jaren 1950 was op het hierboven beschreven Vlaamse platteland het 'trick or treat' element lang niet altijd aanwezig. De kinderen trokken niet rond verkleed als heksen, spoken, geesten, geraamten, tovenaars, vampiers en griezelige dieren. Ze probeerden geen snoep of centjes in te zamelen. Ook dreigden ze niet met 'tricks' als ze niet getrakteerd (treat) werden.

Dat bestond wel in associatie met het feest van Sint-Maarten dat op 11 november of de vooravond daarvan gevierd wordt. Veelbetekenend is het feit dat dit feest volgens de Juliaanse kalender destijds 11 dagen vroeger viel: precies op de dag die na 1584 (invoering van de Gregoriaanse kalender) in de Zuidelijke Nederlanden 1 november werd. Die beleving is sterk streekgebonden. Bekend zijn de tradities in het Aalsterse en het Ieperse en in enkele verspreide gemeenten waar de parochiekerk aan die heilige gewijd is. Daar vervult deze milddadige Gallo-Romeinse heilige te paard de functie die elders voor Sint-Niklaas weggelegd is.

In Vlaamse streken met een levendige Sint-Maartenstraditie trokken kinderen rond 11 november niet zelden op bedeltocht met verlichte bieten of rapen. Nu gebeurt het nog, maar dan met uitgeholde en tot liefst afschrikwekkende gezichten uitgesneden pompoenen of met lampionnen uit ander materiaal. Het 'trick or treat' element was er dikwijls bij onder de vorm van lichtjes dreigende liedjes. De Sint-Maartenstochtjes waren immers net als het 'Drieko-

ningenlopen' en het 'Nieuwjaar wensen' een milde, niet zelden ludieke vorm van bedelen. Bedelfeesten waren nuttig om de armen in de moeilijke wintermaanden te helpen overleven. Sint-Maarten was lange tijd iets waar enkel de armen aan meededen. Dat veranderde in de eerste helft van de vorige eeuw, toen men het Sint-Maartensfeest begon te zien als iets waardevols.

In die jaren was het bij ons op het platteland ook een wijd verspreide gewoonte de laatste restjes op de velden achtergebleven stro en het droge aardappelloof te verzamelen en in brand te steken. Met daarin, niet te vergeten: het stoven van smakelijke ... of heerlijk aangebrande patatjes 'in de pel'. Dat deze vuren, die niet op welbepaalde dagen rond 1 november aangestoken werden, echter iets zouden te maken hebben met de Keltische 'bonfires' lijkt weinig waarschijnlijk. De Sint-Maartensvuren die hier en daar op georganiseerde wijze aangelegd worden, zijn de voortzetting van een levendig gebleven gebruik. Geen 'invented tradition' dus. Gabriel Celis (1924) geeft aan dat op Sint-Martensdag op kruispunten vuren aangelegd werden en hij geeft er een liedje bij ten beste:

*Stookt vier,
Maakt vier,
Sint-Marten komt alhier
Met zijn blote armen
Hij zou hem geern verwarmen*

Lichtjes op het kerkhof

De witte bloemen, destijds altijd chrysanten, die de graven op onze kerkhoven tooien, zijn relatief recente opvolgers van de kaarsen die rond de graven in de grond geplant werden en ontstoken. Karel C. Peeters geeft dat aan in zijn groot overzichtswerk over het Vlaamse volksleven (eerste uitgave 1946) en hij beschrijft een bijgeloof dat in de eerste helft van de vorige eeuw nog in Limburg heerste en inhield dat men op Allerheiligen een lichtje moest laten branden opdat de zieltjes hun weg zouden vinden. Men mocht op die dagen geen was laten hangen op de hagen, zoals men meestal deed. De zieltjes zouden er boven blijven zweven. Hij vermeldt ook offergaven zoals 'zielenbrood' en 'zieltjeskoeken'.

Peeters omschrijft zelfs de beroemde kaarskensprocessie van Scherpenheuvel als een overblijfsel van een oud Allerzielengebruik, verwant aan het planten van kaarsen op de graven.

Slot

Peeters was als professionele volkskundige zeker op de hoogte van de tradities in Ierland en de Angelsaksische wereld, maar hij correleert onze oude gebruiken niet met Halloween. Dat was in de jaren rond W.O. II toen hij zijn verzameling samenstelde, overigens nog zo goed als onbekend bij het grote publiek in onze streken. Dodenoffers met brood en kaarsen, eerst op graven, later in kerken, waren ook gebruikelijk bij de Franken, noteert hij. De andere in de referentielijst hieronder vermelde oudere Vlaamse auteurs Celis en De

Keyser vermelden Halloween eveneens niet. De hedendaagse auteur Lauvrijs ziet wel een verband met de Sint-Maartensvieringen. Te oordelen naar de inhoud van Nederlandstalige internetsites is het bij ons niet of nauwelijks geweten dat het nieuw geïmporteerde Halloweenfeest de voortzetting is van een in de vergetelheid geraakte inlandse traditie. Dit in tegenstelling tot wat in Wallonië en Frankrijk het geval is.

Anno 2015 trekken in sommige Gentse stadswijken groepjes kinderen doorheen de straten en bellen aan. Ze zijn 'mooi' afschrikwekkend uitgedost, meestal begeleid en gestimuleerd door een van de ouders (afb. 1). Bij het openen van de deur heffen ze een min of meer 'goed' klinkend en liefst zo kort mogelijk liedje aan om direct over te schakelen op ijzingwekkende kreten en grimassen ... en de niet mis te verstane 'trick or treat'. Min of meer hetzelfde gebeurde nog niet zo lang geleden in dezelfde wijken als 'Driekoningen' waarbij Turkse jongetjes zich soms probeerden voor te doen als 'Wijzen uit Oosten'.

Afb. 1. Kinderen uit de Gentse Waterwijk (tussen Ottagracht en Minnemeers) in Halloween uitdassing (fata 2012, Sandra Pattyn-Michel Vuylsteke).

We kunnen besluiten dat het hedendaagse Halloween gebeuren bij ons opvolger is van het 'Driekoningenlopen', althans in steden en dorpen waar dit verdween. Het betekent ook een herleving van een plattelandstraditie van spelen en schrik aanjagen met verlichte bieten of andere knollen in november, al of niet in verband met het Sint-Maartensfeest. Dat gebruik is nu via een verre omweg (vanuit Amerikal) terug gekeerd en het wordt niet zelden commercieel gestimuleerd (afb. 2 en 3).

Met dank aan de respondenten.

Halloween doet Dampoortstraat spoken „Kippenvel gegarandeerd”

DE GENT

25/10/2002

Er valt niet naast te kijken: de Halloween-gekte slaat toe in de Dampoortstraat. Talloze uitschramen kregen een griezelig kleedje. De buurt wordt bovendien bevolkt door lichtgevende spoken hoog boven de straat.

Het is al de vijfde keer dat dekenij Dampoortstraat en stedelijk Buurtcentrum Sluizen-Tolhuis-Ham de handen in elkaar slaan om Halloween extra in de verf te zetten.

„Het is gestart met de dekenij die iets speciaal wou doen om de straat te doen opvallen tussen de vele andere Gentse winkelstraten”, vertelt Steven De Baere. „Wij van het Buurtcentrum organiseerden al iets voor kinderen. We hebben toen besloten om gezamenlijk onze schouders onder een Halloween-initiatief te zetten. Ook

Afb. 2. De gebuurtedekening Dampoortstraat, een handelaarsvereniging, probeerde als eerste in Gent commerciële munt te slaan uit Halloween naar Amerikaans recept (knipsel uit De Gentenaar, documentatiecentrum DSMG, Begijnhof Sint-Amansberg, afb. Vliegende Bladen – Tijdgebonden feesten).

KINEPOLIS
presenteert

VRIJDAG 31 OKTOBER

HALLOWEEN NIGHT

HORROR MARATHON

VAN 22:00
TOT IN DE
VROEGE UURTJES

YOU WILL BE
SCARED!

Afb. 3. De 'Halloweenmarkt' probeert ook de volwassenen en dan vooral de jongere volwassenen er bij te halen (reclame Kinepolis Gent, 2014, DSMG).

Bronnen

Email-en mondelinge getuigenissen (2016) over het bestaan van de verlichte bieten- rapentraditie tot in de jaren 1950 in de volgende lokaliteiten (buiten in de tekst vermelde): Opbrakel, Burst, Heule, Ichtegem, Izegem, Lochristi, Oostakker, Schorisse, Torhout, Wervik, Wingene, Zaffelare.

In het West-Vlaamse Ichtegem, deelgemeente Ichtegem, wordt anno 2015 nog steeds Sint Maarten gevierd en dit gaat altijd gepaard met een bieten-processie. Willy Hoste, de voorzitter van het feestcomité vertelt dat hij al dertig jaar een bietenstoet organiseert en voor hem deden anderen dergelijke activiteiten. Hij ziet die organisatie als een tegenhanger van het opkomende Halloween. Tijdens de rondgang van de bietenstoet waaraan de laatste editie meer dan 700 mensen deelnamen, worden ook een soort bedelliedjes gezongen. Er bestaat zelfs een CD van. Willy Hoste is ook voorzitter van het OCMW en van de gezinsbond. Het is de gezinsbond die de bietenstoet organiseert. Wie het wenst kan Hoste contacteren. Hij zal met veel plezier de nodige uitleg verschaffen. Zijn coördinaten willyhoste@ocmwichtegem.be. Ook de website van de gezinsbond is interessant met een hele reeks foto's van de jaarlijkse bietenstoet <http://www.gezinsbondichtegem.be>. (medegedeeld door Marcel Meyns).

Literatuur

Celis, G. (1924), *Het Gentsche volksleven*, Gent, p. 118.

De Keyser, P. (s.d.), *De folklore der maanden*, Gent, p. 173-175.

Lauvrijs, B., (2000), *Halloween. Oorsprong, kenmerken, gebruiken en actualiteit*, Westerlo, pp. 103.

Lauvrijs, B. (2004), *Een jaar vol feesten, oorsprong, geschiedenis en gebruiken van de belangrijkste jaarfeesten*, Antwerpen, p. 250.

Lievevrouw-Coopman, L. (1952), *Spelen mijner jeugd*. Gent, pp. 122.

Peeters, K.C. (1975), *Eigen aard. Overzicht van het Vlaamse volksleven*, Antwerpen, vierde uitg., p. 375-378.

Wallonia (1894), Luik, volume.2, p. 199.-175.

Wikipedia (februari, 2016). Vergelijk de Nederlandse en Franstalige versie van 'Halloween'.

(76)

BYLAEGEN.

LOOP VAN 'S MENSCHENS LEVEN.

Men rekent den loop van 's menschens leven, gemeecnelyk op deeze manier :

Een nieuw geboren kind, kan leven	34	jaeren.
Als men kan leven tot 1 jaer nog	41	—
— — — — — 2	45	—
— — — — — 5	46	—
— — — — — 7	48	—
— — — — — 10	41	—
— — — — — 20	38	—
— — — — — 30	32	—
— — — — — 40	26	—
— — — — — 50	21	—
— — — — — 60	14	—
— — — — — 65	11	—
— — — — — 70	9	—
— — — — — 75	7	—
— — — — — 80	5	—
— — — — — 85	3	—
— — — — — 90	2	—

In 100 jaeren word het menschelyk geslagt dry maal vernieuwt. — D'heeft van de levende menschen sterve beneden de 27 jaeren. — Van 100 kinderen die 'er op den zelve tyd geboren zyn, blyven 'er op het eynde van 't jaer 7½.

In den ouderdom van 7 jaeren mag men hopen langst te leven. — De menschen door een, leven ontrent 33 jaeren. — By exempel: den Aerd-bol bevolkt zyde met 1000 millioenen zielen, neemt 33 voor een generatie. — Daer sterven in 33 jaeren 1000 millioenen menschen, gevolgentlyk is den nomber der doode voor elk jaer 30 millioenen.

Voor ieder dag	82,000.
— — — — — ucr.	3,400.
— — — — — miuit	60.
— — — — — seconde	1.

De levensverwachtingen in 1822 uitgerekend naar de al bereikte leeftijd.

Uit 'Nieuwen Koddigen Almanach', Gent, 1822 (verzameling KBOV, Kranlei, Gent).